

บทที่ 2

แนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

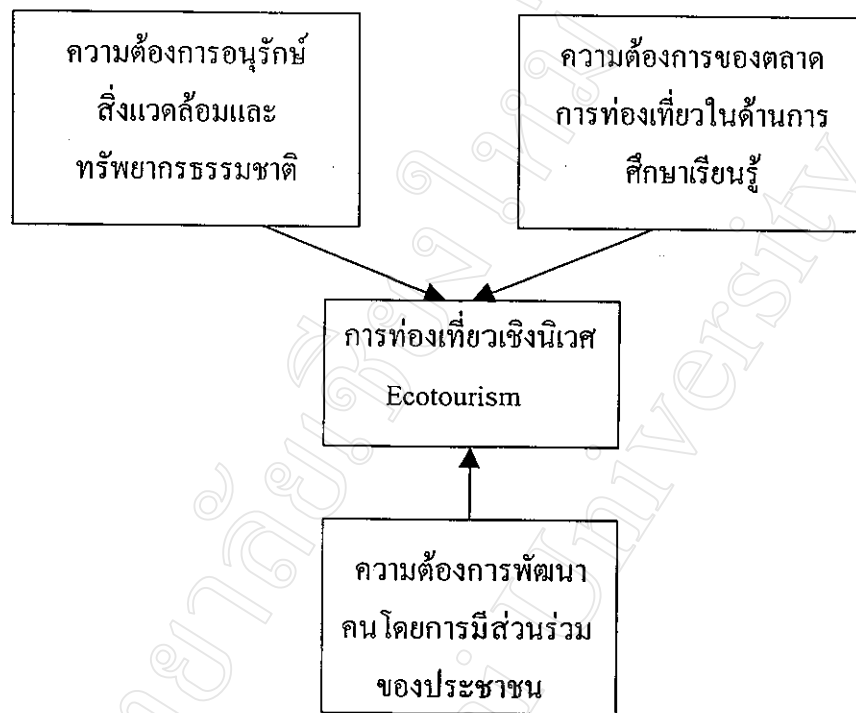
ในการศึกษาครั้งนี้ ผู้ศึกษาได้ใช้แนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้องดังต่อไปนี้

- 2.1 แนวความคิดเรื่องการท่องเที่ยวเชิงนิเวศเพื่อการพัฒนาอย่างยั่งยืน
- 2.2 แนวความคิดเรื่องชุมชนกับการท่องเที่ยว
- 2.3 แนวคิดเกี่ยวกับธรรมชาติของธุรกิจท่องเที่ยว ที่มีต่อ โครงสร้างทางสังคม และวัฒนธรรม
- 2.4 แนวคิดการมีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรชุมชน
- 2.5 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

2.1 แนวความคิดเรื่องการท่องเที่ยวเชิงนิเวศเพื่อการพัฒนาอย่างยั่งยืน

แนวคิดเรื่องการท่องเที่ยวเชิงนิเวศแบบยั่งยืน หมายถึงการจัดการพื้นที่ธรรมชาติเพื่อให้คงความเป็นธรรมชาติของบริเวณนั้นๆ และยังหมายถึงการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศให้คงรายได้ทางการเงินและการจ้างงานในชุมชน ในทางตรงข้าม การท่องเที่ยวเชิงนิเวศแบบยั่งยืนหมายถึงการผดุงไว้ ซึ่งองค์ประกอบทางสังคมวัฒนธรรมของประชากร ทั้งที่เกี่ยวข้องโดยตรง หรือโดยอ้อมกับธุรกิจท่องเที่ยวเชิงนิเวศ (การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย, 2540) โดยสถานะต่างๆ ไปของประเทศโลกที่สาม ซึ่งส่วนใหญ่ยังมีปัญหาในเรื่องการอนุรักษ์และการใช้ประโยชน์จากทรัพยากร การแย่งชิงผลประโยชน์ระหว่างรัฐ ประชาชนและปัจเจกชน ประชาชนซึ่งยังมีวิถีชีวิตที่เกี่ยวเนื่องกับธรรมชาติและต้องการใช้ทรัพยากรอยู่มาก ที่มาของ Ecotourism เกิดจากความต้องการสร้างความสมดุลระหว่างการพัฒนากับการอนุรักษ์ และการสร้างเสริมระบอบประชาธิปไตยที่มาจากรากหญ้าให้มากที่สุด ประกอบกับกระแสการพัฒนาอย่างยั่งยืน ในการประชุม “Earth Summit” ที่กรุงริโอเดอจาเนโร ประเทศบราซิล เมื่อวันที่ 14 มิถุนายน 2535 มีส่วนผลักดันให้เกิดความร่วมมือระหว่างภาครัฐบาลกับภาคเอกชนที่เกี่ยวข้องในการจัดตั้งระบบและกระบวนการประสาน การพัฒนาอย่างยั่งยืน ตั้งแต่ในระดับการตัดสินใจและการระบุแนวทางปฏิบัติที่จำเป็น รวมทั้งใน Agenda 21 ส่วนที่เกี่ยวข้องกับ Travel and Tourism Industry ได้ก่อให้เกิดกระแสที่สำคัญต่อการพัฒนาการท่องเที่ยว 3 ด้าน คือ

แผนภูมิที่ 2.1 แสดงความต้องการด้านต่างๆ อันเป็นที่มาของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ

จากแผนภูมิที่ 2.1 ซึ่งแสดงกระแสความต้องการทั้ง 3 ด้าน นำมาสู่แนวคิดเรื่องการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ กล่าวคือ (การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย, 2540)

1) กระแสความต้องการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติ ที่มีขอบข่ายกว้างขวางไปทั่วโลก ทั้งในแง่การอนุรักษ์ในระดับท้องถิ่นจนถึงการอนุรักษ์ป้องกัน และแก้ไขวิกฤตการณ์ของโลก โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การอนุรักษ์ระบบนิเวศ เพื่อความหลากหลายทางชีวภาพ

2) กระแสความต้องการของตลาดการท่องเที่ยวในด้านการศึกษารียนรู้ หรือมีประสบการณ์ด้านสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติเป็นความต้องการที่มีมากขึ้น ในหมู่นักท่องเที่ยวและในทุกส่วนของสังคม เพื่อให้ผู้เกี่ยวข้องมีความรู้และความตระหนักในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมกระแสนี้จึงก่อให้เกิดความต้องการด้านการขยายและ ปรับทิศทางของตลาดธุรกิจท่องเที่ยวมากขึ้น

3) กระแสความต้องการพัฒนาคน โดยการมีส่วนร่วมของประชาชนที่มาจากรากหญ้า (ประชาชนพื้นฐาน) อันเป็นหลักประกันที่จะให้การพัฒนาที่มีทิศทางที่ถูกต้อง มีการกระจายรายได้ที่เหมาะสม เป็นไปตามความต้องการของผู้อยู่ในพื้นที่มากขึ้น

จะเห็นว่าแนวคิดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศเพื่อนำไปสู่การพัฒนาอย่างยั่งยืนเป็นการท่องเที่ยวที่มีการจัดการทรัพยากรทั้งหมด ในลักษณะที่สามารถตอบสนองความต้องการทางเศรษฐกิจสังคม

และสุนทรียภาพ ในขณะที่เดียวกันก็สามารถรักษาความสมบูรณ์ทางวัฒนธรรม กระบวนการที่จำเป็นเชิงนิเวศวิทยา ความหลากหลายทางชีวภาพและระบบสนับสนุนชีวิต (Life Supporting Systems) (องค์การท่องเที่ยวของคานาดา, 1990 อ้างใน โครงการศึกษาฯ, 2541) ผู้ศึกษาเห็นว่าแนวคิดนี้สามารถนำมาอธิบายกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศที่เกิดขึ้นในชุมชนปกาสัยอู๋ บ้านแม่กลางหลวง และบ้านอังก้าน้อย ถึงความเป็นมา ความต้องการของตลาดการท่องเที่ยว พร้อม ๆ กับการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ โดยใช้การท่องเที่ยวเป็นเครื่องมือในการถ่ายทอด ตลอดจนศึกษาถึงกระแสความต้องการพัฒนาคนโดยการมีส่วนร่วมของประชาชนในชุมชน ที่ส่งผลให้เกิดความเปลี่ยนแปลงขึ้นกับชุมชนทั้งสองแห่งนี้ได้

2.2 แนวความคิดเรื่องชุมชนกับการท่องเที่ยว

เป็นที่ทราบกันดีว่าในโลกยุคปัจจุบันเราไม่อาจที่จะปฏิเสธการพัฒนาไปได้ การท่องเที่ยวจึงถูกใช้เป็นกลยุทธ์หนึ่งในการพัฒนาชุมชนให้ได้รับความเจริญก้าวหน้า นอกเหนือจากการสร้างงานให้เกิดขึ้น ในขณะที่เดียวกันเราก็ไม่อาจที่จะปฏิเสธผลพวงทั้งด้านดีและด้านเสียที่มากจากการท่องเที่ยวสู่ชุมชนนั้นๆ ได้เช่นกัน ในที่นี้จะได้อธิบายแนวคิดที่เกี่ยวข้องเนื่องระหว่างชุมชนกับการท่องเที่ยวไว้ 2 ลักษณะดังนี้ (การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย, 2540)

2.2.1 ผลดีที่มากจากการท่องเที่ยว ต่อสถานะทางเศรษฐกิจและสังคมของชุมชน ได้แก่

1) ผลทางเศรษฐกิจ

- เกิดการสร้างงาน
- เกิดการพัฒนาอาชีพที่เกี่ยวข้องกับการบริการท่องเที่ยว
- เกิดระบบตลาด เมื่อมีการจัดหาเครื่องอุปโภคบริโภค เครื่องมือเครื่องใช้ และปัจจัยต่างๆ ที่จำเป็นแก่การบริการท่องเที่ยว
- เกิดระบบการผลิตวัตถุดิบท้องถิ่นเพื่อป้อนระบบตลาด
- มีรายได้จากแหล่งรายได้ใหม่ที่เกิดจากการท่องเที่ยว นอกเหนือจากรายได้เดิม

- ครอบครัวชุมชนจะมีรายได้เพิ่มขึ้น ทั้งโดยตรงและโดยอ้อม

2) ผลทางสังคม มีมากมายตัวอย่างเช่น

- เกิดการพัฒนาในทางสร้างสรรค์ขึ้นในสังคม
- มีการติดต่อทางสังคมที่มีรูปแบบมากขึ้น (Formal Social

Contact)

- จะมีสัญญาทางสังคมเกิดขึ้น อันเนื่องจากการตกลงในสิทธิหน้าที่และความรับผิดชอบต่างๆ ที่เกี่ยวกับการเข้าไปเกี่ยวข้องกับระบบการท่องเที่ยวของสมาชิกชุมชน (Social Contract)

- สาธารณูปโภคของชุมชน เช่น ถนน ไฟฟ้า ประปา อาจได้รับการพัฒนาหรือปรับปรุง เนื่องจากการมีระบบการท่องเที่ยว

- สมาชิกชุมชนจะถูกกระตุ้นให้สนใจพัฒนาการศึกษาของตัวเองและบริการทั้งทางการศึกษาในรูปแบบและนอกรูปแบบ (Formal and Informal Education) ในด้านบริการ เทคนิคและอื่นๆ

- จะเกิดการพัฒนาด้านสาธารณสุข เช่น ความสะอาด ความเป็นระเบียบเรียบร้อย และความปลอดภัยจากโรคภัย สืบเนื่องจากการบริโภค

- การบริการทางสังคมอื่นๆ เช่น ความปลอดภัย และการมีระเบียบ อิศระของสังคมจะได้รับการเอาใจใส่มากขึ้น

2.2.2. ผลเสียที่มาจากการท่องเที่ยว ที่เกิดขึ้นกับชุมชน ได้แก่

- ขนาดของชุมชนเติบโตเกินไป ถ้าปัจจัยดึงดูดจากการท่องเที่ยวมีกำลังมากและไม่ได้รับการจัดการที่ดี

- โครงสร้างการบริหารชุมชนเปลี่ยนแปลงไป ถ้าอิทธิพลการท่องเที่ยวมีมาก และไม่ได้รับการจัดการให้ดี

- วัฒนธรรมเดิมและวิถีชีวิตของชุมชนได้รับผลกระทบและถูกกลืนจากอิทธิพล วัฒนธรรมและแนวทางชีวิตจากภายนอก

ทั้งนี้จากงานศึกษาของ Peace, Moscardo and Ross, 1996 (อ้างใน sitikam, Bussaba, 1999) ได้สรุปออกมาเป็นตารางแสดงผลกระทบทั้งในด้านบวกและด้านลบที่มีผลต่อสังคมและวัฒนธรรมของชุมชน ดังนี้

ตารางที่ 2.1 แสดงผลดี ผลเสียที่มีสาเหตุมาจากการท่องเที่ยว

สาเหตุที่มาจาก การท่องเที่ยว	ผลดี	ผลเสีย
- การใช้วัฒนธรรมเพื่อเป็น สินค้าดึงดูดนักท่องเที่ยว	- เป็นการเผยแพร่ วัฒนธรรม และการแสดงออกถึง เอกลักษณ์ของชาติพันธุ์ - เป็นการฟื้นฟูวัฒนธรรม ศิลปะงานแสดงและภาษา	- วัฒนธรรมถูกปรับเปลี่ยนให้ เข้ากับธุรกิจการท่องเที่ยว - เป็นการแบ่งแยกและปะปนผู้ คนในกิจกรรมวัฒนธรรม - เป็นการถ่วงล้ำความเป็นส่วน ตัว
- การติดต่อโดยตรงระหว่าง ชุมชนท้องถิ่นกับนักท่องเที่ยว	- ทำลายด้านลบของแบบแผน ตายตัวลง - เพิ่ม โอกาสทางสังคม	- มีการแพร่กระจายด้านลบของ แบบแผนตายตัว - เพิ่มพูนความรู้สึกรังเกียจของการทำ ธุรกิจค้าขาย - แพร่เชื้อ โรคต่างๆ - ผลกระทบจากการสารัตถิให้ เห็น
- มีการเปลี่ยนแปลงและเปลี่ยน โครงสร้างทางสังคม	- เกิดการสร้างฐานะและเพิ่ม โอกาสในสังคมลดความไม่ เสมอภาคลง	- เกิดความตึงเครียดขัดแย้งกัน ในชุมชน - เพิ่มความเป็นชนชั้น - สูญเสียภาษา
- การพัฒนาด้านสาธารณูปโภค จากการท่องเที่ยว	- เพิ่มโอกาสการผ่อนคลายใน อารมณ์	- เสียโอกาสการใช้สถานที่และ กิจกรรมผ่อนคลายอารมณ์
- การเพิ่มประชากรจากการ ท่องเที่ยวและนันทนาการ	- ช่วยส่งเสริมคุณภาพชีวิตด้าน การแพทย์ การศึกษา และสิ่ง อำนวยความสะดวกต่างๆ	- เพิ่มแหล่งมั่วสุม - เพิ่มอาชญากรรม

แนวคิดเรื่องชุมชนกับการท่องเที่ยว สามารถใช้เป็นแนวทางในการอธิบายสาเหตุที่มาจาก การท่องเที่ยวจากปัจจัยต่าง ๆ เปรียบเทียบกับที่เกิดขึ้นกับชุมชนบ้านแม่กลางหลวงและบ้านอังกา น้อย อันนำมาซึ่งผลกระทบเชิงบวกและลบ หรือก่อให้เกิดผลดีหรือผลเสียต่อชุมชนได้อย่างไร ทั้งนี้ ย่อมสะท้อนให้เห็นว่า การพัฒนาใด ๆ ย่อมส่งผลกระทบต่อทั้งสองด้านเสมอ แต่การส่งผลกระทบทาง ลบให้น้อยที่สุดนั้น จำเป็นต้องหาวิธีการ หรือมาตรการในการปฏิบัติอย่างรอบคอบ เพื่อก่อให้เกิด ผลดีสูงสุด จึงเป็นเรื่องน่าศึกษาว่าชุมชนได้บริหารจัดการกับการท่องเที่ยวของตนเองอย่างไร และ ส่งผลกระทบด้านใดกับชุมชนบ้าง

2.3 แนวคิดเกี่ยวกับธรรมชาติของธุรกิจท่องเที่ยว ที่มีต่อโครงสร้างทางสังคม และวัฒนธรรม

มีผู้ที่ได้ศึกษาเกี่ยวกับธรรมชาติของธุรกิจท่องเที่ยวที่มีต่อ โครงสร้างสังคมและวัฒนธรรม ว่ามีลักษณะเชื่อมโยงเกี่ยวข้องกัน ในที่นี้จะขอยกตัวอย่าง แนวคิดเกี่ยวกับธรรมชาติของธุรกิจท่อง เที่ยวดังนี้ (ชยันต์ ผลโลก, 2539)

1) ธุรกิจท่องเที่ยว มีลักษณะเป็นอุตสาหกรรมซึ่งพึ่งพาการใช้ทรัพยากรต่างๆ มีการสร้าง มลภาวะและจำเป็นต้องมีโครงสร้างพื้นฐานบางประการ ดังจะเห็นได้จากธุรกิจท่องเที่ยวขนาดใหญ่ มีความคล้ายคลึงกับอุตสาหกรรมหนักขนาดใหญ่ที่มีการลงทุนสูงในสองลักษณะ คือการเติบโต ทางเศรษฐกิจที่ต้องขยายตัวอย่างต่อเนื่อง และผลกระทบที่มีส่วนทำให้ชุมชนดั้งเดิมต้องปรับเปลี่ยน เป็นสังคมอุตสาหกรรมสมัยใหม่ ธุรกิจท่องเที่ยวต้องบริโภคทรัพยากร 3 ประเภท ได้แก่

- 1.1 ทรัพยากรธรรมชาติ เช่น ที่ดิน อากาศ น้ำ
- 1.2 ทรัพยากรที่มนุษย์สร้างขึ้นรวมทั้งมรดกทางสิ่งก่อสร้างต่างๆ
- 1.3 ทรัพยากรทางวัฒนธรรม

ธุรกิจท่องเที่ยวสามารถบริโภคทรัพยากรอย่างหนักหน่วง ลักษณะการเสื่อมโทรมของ ทรัพยากรจะเป็นรูปแบบที่ค่อยๆ สะสมขึ้นเรื่อยๆ แหล่งท่องเที่ยวที่ถูกท่องเที่ยวอย่างหนักจะมี อาการเสื่อมทางสังคมวัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อม การขยายตัวของชุมชนที่ขาดการควบคุมหรือควบ คุมไม่ได้ และการปรับเปลี่ยนโครงสร้างทางสังคมของชุมชนในพื้นที่เหล่านี้เป็นตัวบ่งชี้ให้เห็นว่า ระบบสังคมและโครงสร้างทางสังคมถูกกระทบจากการที่มีจำนวนนักท่องเที่ยวมากเกินไปเช่นเดียว กัน รวมทั้งทรัพยากรทางวัฒนธรรมในชุมชนก็ถูกการท่องเที่ยวบริโภคจนเกินขอบเขต ได้เช่นกัน สิ่งที่ทำทลายการพัฒนาธุรกิจท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน (ในอุดมคติ) นั่นก็คือ ความสามารถที่จะใช้ ทรัพยากรการท่องเที่ยว โดยไม่ปล่อยให้เสื่อมโทรมไป

2) ธุรกิจท่องเที่ยวต้องพึ่งพาทรัพยากรท้องถิ่นทั้งสามประเภท ดังนั้นเพื่อความอยู่รอดของการดำเนินงานธุรกิจและเพื่อกำไรสูงสุดจึงต้องค้ำประกัน เพื่อให้ได้มาซึ่งทรัพยากรที่ค่อนข้างจำกัดเหล่านั้น ซึ่งอาจก่อให้เกิดความขัดแย้งกับชุมชนท้องถิ่นเพราะมีความต้องการใช้พื้นที่หรือทรัพยากรอย่างเดียวกัน ในขณะที่ทรัพยากรมีอยู่อย่างจำกัด บ่อยครั้งที่การแสวงหาผลประโยชน์ของธุรกิจท่องเที่ยวได้กีดกันคนท้องถิ่นออกจากพื้นที่ที่เขาเคยใช้ประโยชน์ในชีวิตประจำวันหรือดำรงชีวิตอยู่

3) เรามักจะเห็นว่ารัฐบาลมีบทบาทอย่างสูง ในการส่งเสริมธุรกิจท่องเที่ยว แต่มักถูกกำกับโดยภาคเอกชน ดังนั้น การตัดสินใจใดๆ ที่เกี่ยวกับนโยบายการท่องเที่ยวจึงขึ้นอยู่กับบริษัทที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวทั้งหลายจะดำเนินไปอย่างมีกำไรหรือไม่เพียงใด

4) การท่องเที่ยวเป็นอุตสาหกรรม หรือกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับหลายหน่วยงานภาคต่อภาคควบคุม ดังนั้นหากต้องการให้ธุรกิจท่องเที่ยวเป็นกิจกรรมที่ยั่งยืน ได้จำเป็นต้องจัดการให้มีการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมของสังคม และหน่วยงานของรัฐที่เกี่ยวข้องทั้งหมด ต้องเพิ่มประสิทธิภาพและประสานงานกันได้

5) นักท่องเที่ยว คือ ผู้บริโภคไมใช่แก่นักอนุรักษ์หรือนักมนุษยวิทยา แม้แต่นักท่องเที่ยวเชิงนิเวศก็ตาม ก็จัดอยู่ในประเภท “ผู้บริโภค” แม้จะมีแนวโน้มว่าจะเป็นผู้มีจริยบรรณ และมีใจใฝ่เอียงมาทางการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติก็ตาม

6) การท่องเที่ยวเป็นการบันเทิง ดังนั้นผู้ประกอบการจะต้องทำทุกอย่างที่จะสร้างความพอใจให้นักท่องเที่ยว โอกาสที่ได้เรียนรู้อะไรบางอย่างจากสถานการณ์ที่นักท่องเที่ยวได้ประสบก็จะมีบ้าง แต่เป้าหมายหลักของแหล่งท่องเที่ยวคือ ความบันเทิง ดังจะเห็นได้จากข้อวิจารณ์ที่ว่า การท่องเที่ยวนำไปสู่การพินาศวัฒนธรรมออกจากชุมชน โดยการเอาประเพณีวัฒนธรรมในรูปแบบการแสดงออกมาขาย ข้อวิจารณ์นี้ยังไม่มีข้อยุติ อีกกรณีหนึ่งคือ ความเปลี่ยนแปลงที่ถูกกำหนดจากภายนอก โดยปราศจากการควบคุมที่เหมาะสม ดังนั้นสภาพแวดล้อมและวัฒนธรรมของชุมชนอาจต้องประสบกับความล่มสลายอย่างรวดเร็วก็ได้

7) การท่องเที่ยวต่างจากอุตสาหกรรมชนิดอื่น ๆ ตรงที่ การสร้างรายได้เกิดจากการที่ถูกค้าถูกส่งมาบริโภคสินค้าถึงที่ โดยท้องถิ่นไม่ต้องส่งสินค้าออกสู่ตลาด การเข้ามาในท้องถิ่นของนักท่องเที่ยว ทำให้เกิดการปะทะกับชุมชน มีการเข้ามาใช้พื้นที่ของชุมชนในลักษณะและวัตถุประสงค์ต่างๆ ซึ่งอาจทำให้เกิดปัญหาต่างๆ ตามมาได้

แนวคิดเกี่ยวกับธรรมชาติของธุรกิจท่องเที่ยวที่มีต่อ โครงสร้างทางสังคมและวัฒนธรรม สามารถทำให้ผู้ศึกษาเข้าใจถึงความเชื่อมโยงระหว่างธุรกิจท่องเที่ยวต่อ โครงสร้างทางสังคมและ

วัฒนธรรมของกะเหรี่ยงที่ต้องการศึกษา ทำให้เข้าใจการเปลี่ยนแปลงในชุมชน ที่เกิดจากการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ และนำมาประกอบการบรรยายให้เกิดความกระจ่างมากขึ้น

2.4 แนวคิดการมีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากร

การพัฒนาประเทศในยุคสมัยนี้จำเป็นที่จะต้องเน้นการมีส่วนร่วมของชุมชนตั้งแต่ระดับรากหญ้าให้เข้ามามีส่วนในการพัฒนา และจัดการกับทรัพยากรชุมชนของตนเองเพราะชุมชนจะเป็นผู้ที่เข้าใจสภาพและปัญหาของตนเองได้ดีกว่าบุคคลภายนอก เจิมศักดิ์ ปิ่นทอง (2527) ได้ให้แนวคิดเรื่อง ลักษณะและระดับของการมีส่วนร่วมในชุมชนไว้ 5 ประการดังนี้คือ

1. การร่วมกันค้นปัญหาและสาเหตุของปัญหา
2. การร่วมวางแผนงานกิจกรรม
3. การร่วมดำเนินกิจกรรม
4. การร่วมลงทุน
5. การร่วมติดตามประเมินผล

แต่กระนั้นก็ตามก่อนที่จะนำมาสู่การมีส่วนร่วมชุมชนเองก็ต้องตระหนักถึงผลได้ผลเสียจากการเข้ามามีส่วนร่วมด้วยเช่นกันจึงมีผู้คิดค้นทฤษฎีการมีส่วนร่วมดังนี้

ไบรอัน และ ไวท์ (Bryant and White, 1982 อ้างใน อนุรักษ์ ปัญญาวัฒน์, 2541) ได้เขียนทฤษฎีการมีส่วนร่วมดังนี้

P = Participation (การมีส่วนร่วม)

$$P = (B \times P) - C$$

B = Benefit hoped to gain (ผลที่หวังจะได้จากการมีส่วนร่วม)

P = Probability that they will actually be achieved

(ความน่าจะเป็นไปได้ในการประสบความสำเร็จ)

C = Cost of working for them (ค่าใช้จ่ายที่ต้องลงทุนในการมีส่วนร่วม)

กล่าวได้ว่า โครงการมีส่วนร่วมของประชาชนที่ประสบความสำเร็จนั้น จะต้องดึงผู้มีส่วนได้เสียจากทุกฝ่ายให้เข้ามา โดยให้สมาชิกชุมชน สามารถมีเสียงในกระบวนการตัดสินใจได้ ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียทั้งหมดควรจะคุยกันได้อย่างเปิดเผยและตรงไปตรงมา ตลอดจนแสวงหาวิธีแก้ปัญหา ร่วมกัน การมีส่วนร่วมเป็นการเกี่ยวข้องกับด้านจิตใจและอารมณ์ (Mental and Emotional Involvement) ของบุคคลหนึ่งในสถานการณ์กลุ่ม (Group Situation) ซึ่งผลของการเกี่ยวข้องดังกล่าวเป็นเหตุเร้าใจกระทำให้บรรลุจุดมุ่งหมายของกลุ่มนั้น ทั้งทำให้เกิดความรู้สึกร่วมรับผิดชอบกับกลุ่มดังกล่าวด้วย ทวีทอง หงษ์วิวัฒน์ (2527) อ้างใน วีระชัย มงคลพันธ์ (2542) ได้กล่าวถึงเงื่อนไข

โยการมีส่วนร่วมว่า การพัฒนาต้องเริ่มต้นจากประชากร (Start where the people are) และประชาชนต้องช่วยตนเอง (Self – Help) หมายความว่า การที่ประชาชนจะริเริ่มและช่วยตนเองได้นั้น ประชาชนต้องมีโอกาสที่จะเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมพัฒนาชุมชนเสียก่อน กล่าวคือ ต้องมีเงื่อนไขสำคัญอย่างน้อย 3 ประการดังนี้

1. ประชาชนต้องมีอิสรภาพที่จะมีส่วนร่วม (Freedom to Participate)
2. ประชาชนต้องมีความสามารถที่จะมีส่วนร่วม (Ability to Participate)
3. ประชาชนต้องเต็มใจที่จะมีส่วนร่วม (Willingness to Participate)

หากไม่มีอิสรภาพ ไม่มีความสามารถและไม่มีเต็มใจแล้ว การมีส่วนร่วมของประชาชนจะไม่เกิดขึ้นเลย

ผู้ศึกษาเห็นว่า การเริ่มต้นกิจกรรมใด ๆ ควรจะศึกษาดูว่าชุมชนนั้น ๆ มีส่วนร่วมมากน้อยเพียงใด เป็นเบื้องต้น เนื่องจากการมีส่วนร่วมของชุมชนนับเป็นองค์ประกอบในลำดับต้น ๆ ที่นำมาซึ่งการเปลี่ยนแปลงในด้านต่าง ๆ มากหรือน้อย แนวคิดนี้จึงสามารถอธิบายผลการศึกษาก็ได้

2.5 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ในรูปแบบที่ชาวปกากะญอร่วมดำเนินการด้วยนั้น จัดได้ว่าเป็นธุรกิจชุมชนรูปแบบหนึ่งที่เน้นไปทางการท่องเที่ยวธรรมชาติ การถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นและวัฒนธรรมชนเผ่ายังเป็นกระแสการท่องเที่ยวแนวใหม่ที่รัฐพยายามส่งเสริม ประกอบกับชาวปกากะญอมีรูปแบบการดำเนินชีวิตอย่างพอเพียง มีการให้คุณค่ากับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติที่ยั่งยืน ดังเช่น รายงานการวิจัยของธวัชชัย รัตนช้อน (2542) ซึ่งศึกษาการจัดการเชิงนิเวศของชุมชนบนพื้นที่สูง ได้ศึกษาการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางวัฒนธรรมของชุมชนบนพื้นที่สูง ศึกษาแนวคิดและระบบการจัดการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศของชุมชนที่สัมพันธ์กับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ และศึกษาการจัดองค์กร และการจัดสรรผลประโยชน์ของชุมชนที่เกี่ยวข้องการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ โดยศึกษาพื้นที่ บ้านห้วยฮี ตำบลห้วยปูลิง อำเภอเมือง จังหวัดแม่ฮ่องสอน ซึ่งเป็นชุมชนชาวเขาเผ่าปกากะญอ เช่นกัน จากการศึกษาพบว่า โครงสร้างหลักทางวัฒนธรรมมิได้เปลี่ยนแปลงไปมากนัก เพียงแต่มีการปรับตัวให้เข้ากับสังคมรอบด้าน ระบบการผลิตก็ยังเป็นแบบเลี้ยงตนเองไม่กอบโกย ไม่ทำลายความสัมพันธ์ทางเครือญาติยังเอื้อเพื่อแบ่งปันเป็นอันดี การท่องเที่ยวเชิงนิเวศชุมชนได้ใช้เป็นเครื่องมือ ในการรักษาระบบนิเวศและคงความหลากหลายทางชีวภาพของทรัพยากรธรรมชาติไว้ รวมทั้งเพื่อการอนุรักษ์ฟื้นฟูภูมิปัญญาและวัฒนธรรมทางชุมชนมากกว่า การดำเนินการท่องเที่ยวเพื่อแสวงหารายได้เพียงอย่างเดียว

นอกจากนั้นในการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับการท่องเที่ยวต่อการเปลี่ยนแปลงและผลกระทบที่เกิดขึ้นมีผู้ทำการศึกษาไว้หลายท่านด้วยกันกล่าวคือ สันทัต เสริมศรี และคณะ (2529) ศึกษาผลกระทบของการท่องเที่ยวต่อสังคมและวัฒนธรรม กรณีศึกษาจังหวัดเชียงใหม่ และชยันต์ วรรณฤติและคณะ (2530) ศึกษาผลกระทบของอุตสาหกรรมการท่องเที่ยว ในจังหวัดเชียงใหม่ เมื่อเริ่มเห็นชัดถึงผลกระทบที่เกิดขึ้นและแนวโน้มที่จะตามมาในอนาคตที่มีต่อจังหวัดเชียงใหม่ ซึ่งไม่ค่อนจะแตกต่างจากที่เกิดขึ้นในทุกวันนี้มากนัก ไม่ว่าในแง่สังคมและวัฒนธรรมอันดั้งเดิมที่กำลังสูญหายไปจากการมาเยือนของนักท่องเที่ยวต่างถิ่นที่มีมากขึ้นทุกวัน ส่วนเรื่องการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรมที่เป็นผลจากการพัฒนาการท่องเที่ยว: ศึกษาเฉพาะกรณีหมู่บ้านบ่อสร้าง อำเภอสันกำแพง จ.เชียงใหม่ โดย ฉัฐพร แสงประดับ (2527) ในระยะเวลาที่ไม่แตกต่างกันนัก ได้สรุปผลการศึกษาการเปลี่ยนแปลงทางสังคมวัฒนธรรม พบว่า การท่องเที่ยวได้ทำให้หมู่บ้านบ่อสร้างเปลี่ยนจากหมู่บ้านชนบทเป็นหมู่บ้านที่มีความเป็นเมืองมากขึ้น โดยเฉพาะในด้านลักษณะของบ้านเรือนที่อยู่อาศัย วิธีการดำเนินชีวิต การนำสิ่งอำนวยความสะดวกต่าง ๆ มาใช้ในชีวิตประจำวัน ตลอดจนการรับเอาภาษาต่างประเทศมาใช้ในการประกอบอาชีพ

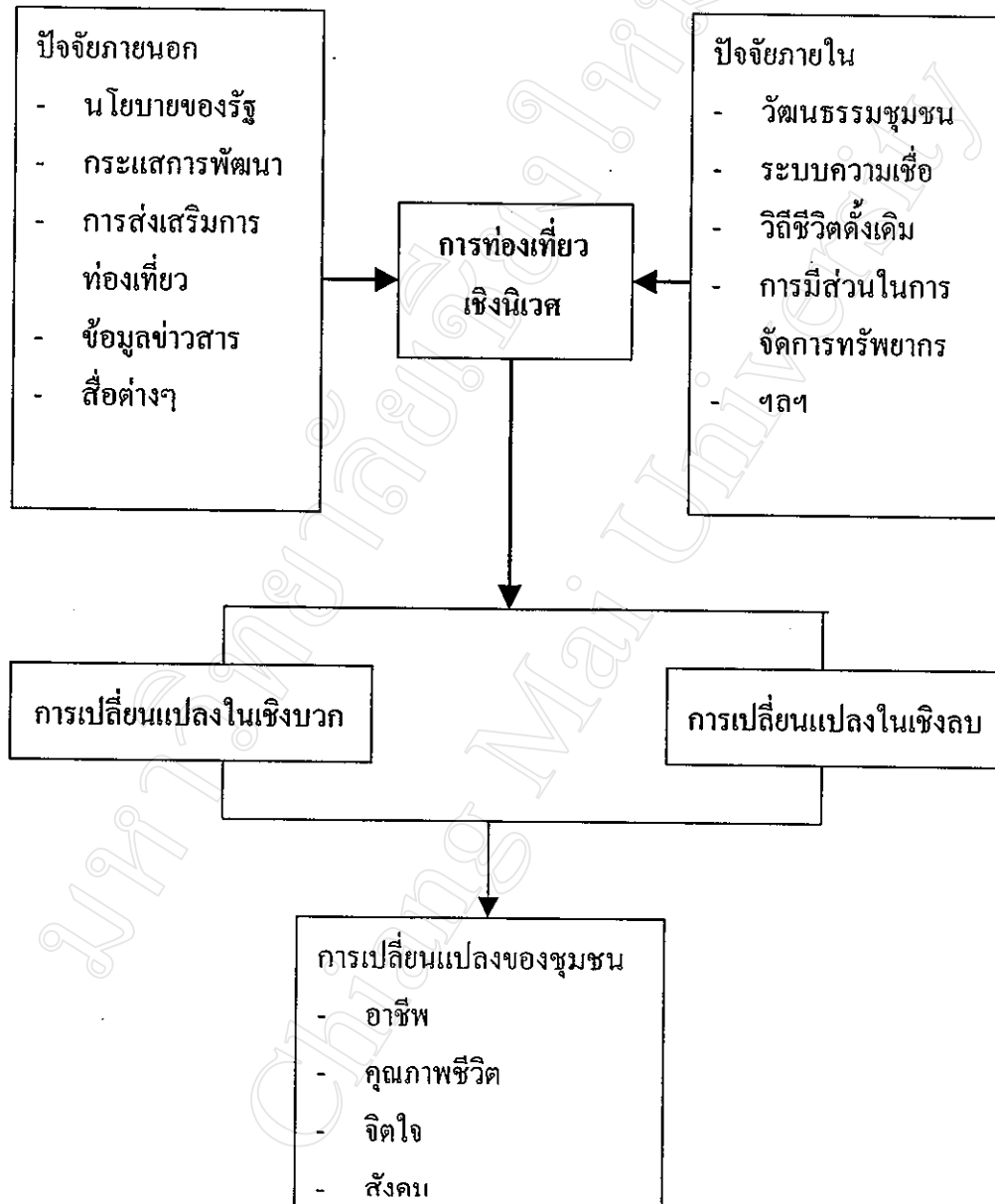
ปุตติ อาคมานนท์ มอนซอนและคณะ (2535) ศึกษาโครงการศึกษาผลกระทบของการท่องเที่ยวเดินป่าต่อสภาวะแวดล้อมและประชาชนในท้องถิ่น ผลการวิจัยพบว่า การท่องเที่ยวเดินป่าส่วนใหญ่ยังคงอยู่ในอุทยานแห่งชาติและในพื้นที่ของจังหวัดทางภาคเหนือของประเทศไทย และมีแนวโน้มขยายตัวมากขึ้นทุกปี เนื่องจากได้รับความนิยมจากกลุ่มนักท่องเที่ยวทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศ ซึ่งขอความช่วยเหลือของธรรมชาติและวัฒนธรรมท้องถิ่น และการผจญภัย ผลประโยชน์ที่ได้จากการท่องเที่ยวเดินป่า คือ ประชาชนในท้องถิ่นได้รับ โอกาสในการประกอบอาชีพ และมีรายได้ ผลเสียมีหลายด้านเช่นกัน คือ ด้านกายภาพ ด้านสังคม และวัฒนธรรม เกิดการเสื่อมโทรมของสิ่งแวดล้อม การพังทลายของดิน ฯลฯ วัฒนธรรมที่เป็นเอกลักษณ์ของชาวเขาได้เปลี่ยนไป เป็นต้น ในขณะที่ Sitikarn, Bussaba (1999) ศึกษาเรื่อง Ecotourism?: A case study in Mae Ta Man village, Thailand ได้ทำการศึกษาไว้ 3 ประเด็น คือ 1. การพัฒนาการท่องเที่ยวในหมู่บ้าน แม่ตะมาน เป็นไปตามลักษณะ Ecotourism เพียงใด 2. การพัฒนาการท่องเที่ยวได้ส่งผลกระทบต่อสังคมและวัฒนธรรมของชุมชน 3. การพัฒนาการท่องเที่ยวไม่ได้ส่งผลกระทบต่อ การเปลี่ยนแปลงการใช้ที่ดินและป่า ผลการศึกษพบว่าชุมชนมีการเปลี่ยนแปลงไปจากอดีตที่ผ่านมา ชุมชนได้ละทิ้งอาชีพเกษตรกรรมไปเป็นผู้รับจ้างให้กับบริษัทเอกชนในการทำธุรกิจปางช้าง ล่องแพ เกือบทั้งหมด ผลดีคือ มีรายได้ที่แน่นอนกว่าอาชีพการเกษตร และเมื่อมีธุรกิจปางช้างเข้ามาตั้งในหมู่บ้าน ชาวบ้านให้ความเห็นว่าป่าไม้ลดลง อันเป็นผลกระทบจากการบริโภคและการทำลายเหยียบย่ำของช้าง

ในการศึกษา เพื่อหาปัจจัยในการกำหนดความพร้อมของผู้ประกอบการธุรกิจนำเที่ยวเชิงนิเวศในภาคเหนือตอนบน โดยศึกษาจากกลุ่มตัวอย่างทั้งสิ้น 69 ราย โดยสรวิชาติ อาสาสมัครกิจ (2542) สรุปได้ว่า การกำหนดความพร้อมของผู้ประกอบการธุรกิจนำเที่ยวเชิงนิเวศในภาคเหนือตอนบน มีความจำเป็นอย่างยิ่งที่ต้องกำหนดให้มีขึ้น และบังคับใช้อย่างจริงจังผ่านกระบวนการทางกฎหมายและกระบวนการทางสังคม โดยความร่วมมือระหว่างหน่วยงานภาครัฐและเอกชน ทั้งนี้ให้มององค์กรที่เป็นกลางไม่มีส่วนได้เสียกับกิจการธุรกิจนั้น เป็นองค์กรตรวจสอบ โดยเสนอให้เป็นสถาบันการศึกษาที่เชื่อถือได้ ซึ่งสอดคล้องกับงานศึกษาเรื่องรูปแบบการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมที่เชื่อมโยงกับองค์ความรู้เกี่ยวกับธรรมชาติของนก ของปกากะญอ ในเขตอุทยานแห่งชาติดอยอินทนนท์ โดยจักร กิณีสี และคณะ(2543) ที่ได้ประยุกต์ใช้แนวคิดทฤษฎีทางมานุษยวิทยา เพื่อทำความเข้าใจการสร้างองค์ความรู้เกี่ยวกับธรรมชาติของนก ของปกากะญอ และความคิดด้านการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ และการสื่อความหมายธรรมชาติและวัฒนธรรม เพื่อพัฒนาให้คนท้องถิ่นรับมือกับการท่องเที่ยวที่เกิดขึ้นในพื้นที่ โดยการให้คนท้องถิ่นสวมบทบาทเป็นมัคคุเทศก์ท้องถิ่น และใช้องค์ความรู้ของตนนำเสนอแก่ผู้มาเยือน จากงานศึกษาดังกล่าวได้ให้ข้อเสนอแนะด้านศักยภาพของชาวปกากะญอ ในการเป็นมัคคุเทศก์ท้องถิ่นว่า แม้ว่ากลุ่มชนดังกล่าวจะมีองค์ความรู้ที่สั่งสมกันมาอย่างยาวนาน แต่ก็ยังมีข้อจำกัดในหลาย ๆ ด้านด้วยเช่นกัน ถ้าต้องการให้ชาวปกากะญอเป็นมัคคุเทศก์ท้องถิ่นที่ดี จำเป็นต้องฝึกฝนทักษะในหลายเรื่อง ไม่ว่าจะเป็นการใช้ภาษาที่ใช้สื่อความหมาย เทคนิคการบริการ และความรู้เกี่ยวกับการท่องเที่ยวในภาพกว้าง ฯลฯ แต่การจัดการฝึกอบรมใด ๆ นั้น ต้องคำนึงถึง เพศ การศึกษา และอายุ ของผู้เข้าฝึกอบรมด้วย

ผู้ศึกษาเห็นว่า จากข้อเสนอแนะหรือข้อค้นพบใหม่ของงานศึกษาดังกล่าว สามารถนำมาใช้เป็นแนวทางในการศึกษาการเปลี่ยนแปลงในชุมชนปกากะญอบ้านแม่กลางหลวง และบ้านอังกา น้อย ที่มาจากการท่องเที่ยวเชิงนิเวศในชุมชนได้ในหลาย ๆ ด้าน ทั้งด้านวัฒนธรรมชุมชน ศักยภาพ การยอมรับ ข้อดีและข้อเสีย ที่เกิดขึ้นกับชุมชนโดยตรง

จากการทบทวนงานวิจัยที่เกี่ยวข้องจะเห็นว่า มีผู้สนใจศึกษาด้านการท่องเที่ยวธรรมชาติและ การท่องเที่ยวเชิงนิเวศกันมากในระยะหลัง ๆ นี้ ในแง่มุมที่แตกต่างกันไป แต่เนื่องจากการศึกษาชุมชนปกากะญอกับการทำธุรกิจการท่องเที่ยวเชิงนิเวศในชุมชนของตนเอง นับเป็นเรื่องใหม่ที่ผู้คนให้ความสนใจศึกษา ตลอดจนรูปแบบการดำเนินชีวิตของชาวปกากะญอจะปรับเข้ากับการท่องเที่ยวเชิงนิเวศได้อย่างไร ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงชีวิตของชุมชนอย่างไรบ้าง จึงเป็นสิ่งซึ่งผู้วิจัยสนใจค้นคว้าต่อไป โดยการกำหนดกรอบแนวคิด ดังนี้

แผนภูมิที่ 2.2 แสดงกรอบแนวคิด

2.6 กรอบแนวคิดในการศึกษา

กรอบแนวคิดในการศึกษานี้ได้กำหนดให้มีองค์ประกอบที่มาจากปัจจัยภายนอกได้แก่ นโยบายของรัฐ กระแสการพัฒนา การส่งเสริมการท่องเที่ยวจากรัฐบาลและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ข้อมูลข่าวสาร และสื่อต่างๆ และจากปัจจัยภายใน อันได้แก่ วัฒนธรรมชุมชน ระบบความเชื่อ วิถีชีวิตดั้งเดิม การมีส่วนในการจัดการทรัพยากรที่มาจากชาวชุมชนกะเหรี่ยงเอง โดยปัจจัยภายในเกิดขึ้นจากการที่ผู้ประกอบการซึ่งเป็นบุคคลภายนอกเป็นผู้ริเริ่มชักชวนให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมกับผู้ประกอบการในการกำหนดให้มีนักท่องเที่ยวเชิงนิเวศเกิดขึ้นในชุมชน เนื่องจากในมุมมองของผู้ประกอบการเห็นว่าองค์ประกอบของปัจจัยภายใน เป็นส่วนหนึ่งของกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศได้และไม่ได้เกิดจากความคิดริเริ่มหรือความต้องการของชาวบ้านตั้งแต่ต้น ในการศึกษาครั้งนี้จึงเน้นศึกษาไปที่การเปลี่ยนแปลงในเชิงบวก และเชิงลบตลอดจนผลกระทบที่เกิดขึ้นจากการท่องเที่ยวเชิงนิเวศในด้านอาชีพ คุณภาพชีวิต จิตใจ และสังคมของชุมชน หลังจากที่มีการท่องเที่ยวเกิดขึ้นในชุมชนแล้ว